

แผนการจัดการเรียนรู้ ประจำบทที่ ๑ เรื่อง ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

ก. เนื้อหาสาระที่ศึกษา

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

๑. ความหมายการเมืองการปกครอง
๒. ความหมายตามนัยทางพระพุทธศาสนา
๓. รูปแบบการปกครอง
๔. การปกครองแบบเผด็จการ
๕. การปกครองแบบประชาธิปไตย
๖. ประชาธิปไตยกับประเทศไทย

ข. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เมื่อได้ศึกษาบทที่ ๑ จบแล้ว ผู้ศึกษามีความสามารถ

๑. อธิบายความหมายการเมืองการปกครองได้
๒. อธิบายความหมายตามนัยทางพระพุทธศาสนาได้
๓. อธิบายรูปแบบการปกครองได้
๔. อธิบายการปกครองแบบเผด็จการได้
๕. อธิบายการปกครองแบบประชาธิปไตยได้
๖. อธิบายประชาธิปไตยกับประเทศไทยได้

ค. กระบวนการเรียนรู้

๑. อาจารย์ผู้สอนเกริ่นนำความหมายของการเมืองการปกครองว่ามีความหมายอย่างไร
๒. อาจารย์ผู้สอนกล่าวเปิดประเด็นชักถามผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง โดยการตอบปากเปล่า เพื่อเป็นการกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ตื่นตัวอยู่เสมอ
๓. คำถามใดที่ผู้เรียนตอบแล้วไม่ชัดเจนพอ ผู้สอนควรอธิบายประเด็นนั้น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่ถูกต้อง
๔. ก่อนสอนทุกครั้ง อาจารย์ผู้สอนกระตุ้นให้ผู้เรียน เกิดความสนใจ มีความอยากรู้ อยากเห็น
๕. อาจารย์ผู้สอนเสนอแนะให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่น ๆ
๖. เมื่อศึกษาแต่ละบทจบแล้ว อาจารย์ผู้สอนมอบหมายงานให้ผู้เรียนทุกคนไปทำแล้วนำมาส่งในสัปดาห์ต่อไป
๗. อาจารย์ผู้สอนอธิบายสรุป “ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง” อีกครั้ง เพื่อเป็นการทบทวนเนื้อหาสาระ แล้วผู้สอนสอบถามผู้เรียนในประเด็นที่ได้เรียนมาแล้ว เพื่อเป็นการประเมินผู้เรียนว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด

ง. แหล่งการเรียนรู้

๑. ห้องสมุดมหาวิทยาลัย
๒. หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับรัฐศาสตร์/พุทธศาสตร์
๓. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

จ. สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอนวิชา การเมืองการปกครองของไทย
๒. บอร์ดความรู้, หนังสือพิมพ์, นิตยสาร, และวารสารที่เกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์
๓. ใบงาน/งานที่มอบหมายอื่น ๆ

ฉ. การวัดผลและประเมินผล

๑. ด้านความรู้ : ประเมินจากการตอบคำถาม/แสดงความคิดเห็น/ตรวจแบบทดสอบ
๒. ด้านทักษะ : ประเมินด้วยการสังเกตการนำเสนอผลงานเดี่ยว/งานกลุ่ม
๓. ด้านคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยม : ประเมินการสังเกตพฤติกรรม/การร่วมกิจกรรม/การแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

๑.๑ ความนำ

การเมืองกับการปกครอง เป็นคำที่มีหมายเชื่อมโยงเกี่ยวกันของพฤติกรรมมนุษย์ในสังคม ซึ่งคำว่า การเมือง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Politics ซึ่งเป็นภาษากรีก แปลว่า นครรัฐ อันเป็นการรวบรวมตัวทางการเมืองแบบหนึ่งที่ใหญ่กว่าระดับครอบครัวหรือเผ่าพันธุ์ นครรัฐในกรีกโบราณ ได้แก่ เอเธนส์และสปาร์ตา^๑ เป็นต้น เพราะการปกครองมนุษย์ในสังคมหรือการบริหารวางระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุข จำเป็นต้องอาศัยอำนาจ คือการเมืองให้เกิดการดำเนินการได้สำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ของผู้ใช้อำนาจ การเมืองการปกครอง จึงศึกษาความหมายการใช้อำนาจและระเบียบกฎเกณฑ์การบริหารเพื่อให้เกิดความสุข การเมืองการปกครองเป็นสภาพการณ์และผลที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์อย่างมิอาจปฏิเสธได้ เนื่องจากสถาบันทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ที่ทำหน้าที่ในการตรากฎหมายต่าง ๆ เพื่อบังคับใช้ มาจากรัฐบาลในรูปของนโยบายสาธารณะ (Public Policies) โครงการพัฒนา และงานต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นหรือดำเนินไปโดยภาคราชการรวมถึงการตัดสินใจหรือข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลต่อบุคคล และบุคคลกับรัฐ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่การเมืองส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างที่ไม่อาจมองข้ามไปได้ ดังนั้นเราจึงจำเป็นอย่างยิ่งต้องเข้าใจทั้งทางการเมืองและการปกครองไปควบคู่กัน

๑.๒ ความหมายการเมืองกับการปกครอง

คำว่า การเมือง ในทางรัฐศาสตร์มีความหมายกว้างมาก โดยยากที่จะกำหนดให้แน่นอนตายตัวและชัดเจนลงไปได้ นักปราชญ์หรือผู้รู้ทางการเมือง จึงมีความเห็นที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป โดยทั่วไปจะนิยามคำว่า การเมือง ด้วยการอธิบายถึงลักษณะการเมืองหรือองค์ประกอบของการเมือง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

การเมือง (Politics) คือ กระบวนการจัดสรรผลประโยชน์ และสิ่งที่มีค่าทางสังคม หรือการใช้อำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ในสังคมในรูปของ กฎ ระเบียบ หรือนโยบายในการบริหารงานหรือการแข่งขันเพื่อแสวงหาอำนาจ อันส่งผลกระทบต่อสังคมส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังหมายถึง เรื่องในการแข่งขันหรือแสวงหาอำนาจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมโดยส่วนใหญ่ และทำหน้าที่สร้างสรรค์ชีวิตที่มีคุณธรรมให้เกิดขึ้นโดยการใช้อำนาจรัฐ เพื่อจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าให้ทั่วถึงและเป็นธรรมในสังคม^๒

^๑Prof. S.N.Ray, *Modern Comparative Politics*, (New Delhi : Prentice Hall of India Private Ltd., 1999), p.5.

^๒เชาวน์วงศ์ เสนพงศ์, *การเมืองการปกครองไทย*, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๓.

การปกครอง (Government) คือ เรื่องเกี่ยวกับการบริหาร การวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความสงบสุขหรือทำการบำบัดทุกข์บำรุงสุข โดยอยู่ในลักษณะการใช้อำนาจของรัฐเข้าจัดระเบียบและควบคุมสังคม^๓

เพลโต (Plato) นักปราชญ์การเมือง ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องของการเมืองว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาความยุติธรรม เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ที่ดีงาม การศึกษาการเมืองในยุคสมัยนั้น จึงเป็นการศึกษาเพื่อค้นหาเหตุผลมาสรุปเป็นแนวความคิด และเป็นแนวทางของการปฏิบัติทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางรูปแบบที่ดีของรัฐให้กับมนุษย์ในสังคม ควรจะมีลักษณะอย่างไร และจะมีแนวทางในการปฏิบัติอย่างไร จึงจะทำให้สังคมมนุษย์ประสบความสำเร็จในชีวิตร^๔อริสโตเติล(Aristotle) ได้อธิบายเรื่องของการเมืองว่า การเมืองย่อมเกี่ยวพันกับอำนาจและอำนาจเช่นว่านั้นได้แก่ อำนาจทางการเมือง ซึ่งจะแตกต่างจากอำนาจอื่น โดยองค์การทางการเมืองจะต้องมีอำนาจปกครอง เป็นองค์อธิปัตย์ คุณลักษณะทางการเมืองประกอบด้วยปัจจัยที่เด่นชัด ๒ ประการคือ^๕

๑. อำนาจ (Authority)

๒. การปกครอง (Ruling)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้นิยามคำว่า “การเมืองไว้อย่างสั้น ๆ ว่า การเมือง คืองานที่เกี่ยวกับรัฐ หรือแผ่นดินเช่น วิชาการเมือง ได้แก่ วิชาที่ว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐและการดำเนินการแห่งรัฐ^๖

พจนานุกรมทางการเมืองของสหรัฐอเมริกา (Dictionary of American Politics) ได้ให้นิยามคำว่า “การเมือง” ไว้ว่า การเมือง เป็นสาขาหนึ่งเกี่ยวกับการจัดทำนโยบาย มีความเกี่ยวพันกับหน่วยงานและเครื่องมือต่าง ๆ ที่ใช้ในการวางนโยบาย ทั้งนี้รวมถึงฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายอื่น ๆ ทั้งหมด นอกจากหน้าที่การบริหารอย่างแท้จริงของฝ่ายบริหาร รวมตลอดไปถึงการเลือกตั้งและพรรคการเมือง นอกจากนี้ยังมีความเกี่ยวพันกับผลงานทั้งปวงอันเกิดขึ้นจากกิจกรรมของรัฐบาลในภาวะดังกล่าวอีกด้วย ในขั้นต้นย่อมถือว่า การเมืองคือจุดหมายของสาธารณชนและการบริหาร (การปกครอง) คือวิธีการที่จะไปสู่จุดหมายนั้น ทั้งนี้แม้ว่าจะมีบางสิ่งบางอย่างสอดแทรกอยู่ระหว่างกลางของทั้งสองอย่างก็ตาม^๗

สุชุม นวลสกุล ได้ให้ทรรศนะที่แตกต่างกันของคำว่า “การเมือง” กับ “การปกครอง” ไว้ว่า คำว่า การเมือง (Politics) และการปกครอง (Government) นั้น มีความหมายทาง

^๓วิชชุ ทวีเศรษฐ และคณะ, **การเมืองและการปกครองไทย**, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๔๓.

^๔พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, **รัฐศาสตร์ พัฒนาการและแนวการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔), หน้า ๔๐.

^๕จรรยา สุภาพ, **ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^๖ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๖.

^๗อุทัย หิรัญโต, **สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๖๐.

รัฐศาสตร์แตกต่างกัน การเมือง หมายถึง เรื่องการแข่งขัน หรือการแสวงหาอำนาจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งสังคม หรือส่วนใหญ่ของสังคม ส่วนการปกครอง มีความหมายเกี่ยวกับการบริหาร วางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคม เพื่อให้สังคมมีความสุข^๔

จิโรโชค (บรรพต) วีระสัย และคณะได้ให้ความหมายกว้าง ๆ ของคำว่า การเมืองไว้ว่า การเมืองใช้ในความหมายใหญ่ ๆ คือ ๑) เป็นกิจกรรมของมนุษย์ และ ๒) มีความหมายเอนเอียงไปในทางลบหรือไม่ค่อยดีนัก คือเข้าทำนองว่าเป็นเรื่องขัดแย้ง เรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งความหมายหรือนัยเช่นนี้ปรากฏค่อนข้างมากในสังคมไทย ตัวอย่างคือ สำนวนที่ว่า “เรื่องนี้เป็นการเมืองไปหน่อย” สื่อแสดงให้เห็นถึงความไม่จริงใจและมุ่งผลประโยชน์^๕

เตโช สนวนานนท์ ได้ให้นิยามคำว่า “การเมือง” ในพจนานุกรมศัพท์การเมืองไว้ว่า “การเมือง” คำนี้มีนิยามศัพท์แตกต่างกันค่อนข้างมาก บ้างก็กล่าวว่า การเมืองเป็นเรื่องของการแสวงหาอำนาจโดยแท้จริง อย่างไรก็ตาม ความหมายที่ใช้กันมากก็คือ การปฏิบัติหรือการดำเนินการในศาสตร์หรือศิลป์แห่งการเมืองการบริหารรัฐ หรือองค์กรทางการเมืองอื่น เช่น การบริหารพรรคการเมือง เป็นต้น เราอาจนิยามความหมายสั้น ๆ กันได้ว่า การเมืองคือ ศิลปะศาสตร์ในการบริหารหรือการปกครองบ้านเมือง^๖

การปกครอง (Government) แปลตรง ๆ ได้ว่า การดูแล การให้ความคุ้มครองหรือการบริหารนั่นเอง คำว่า การปกครอง เป็นคำที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองในลักษณะที่มีผู้ปกครองผู้มีอำนาจในการปกครองบ้านเมืองสูงสุดจะเรียกกันว่า พ่อเมือง (เราเคยเรียกขานตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดว่า เจ้าเมือง) กรมที่มีหน้าที่ดูแลในเรื่องการปกครองบ้านเมืองให้มีความสุข และมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ ก็ยังคงเรียกว่า กรมการปกครอง และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งหมายถึง การเปลี่ยนรูปแบบของการบริหารราชการแผ่นดินจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขนั้น คณะราษฎรผู้ยึดอำนาจการปกครองได้ตราพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวขึ้น ซึ่งนับได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของราชอาณาจักรไทยด้วย^๗

อุทัย หิรัญโต ผู้แต่งสารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการนิยามคำว่า “การเมือง” ไว้ว่า เมื่อสรุปโดยรวมแล้ว จะเห็นได้ว่า การเมืองเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางไม่ว่าสถานการณ์หรือในองค์การใด ถ้าหากประกอบไปด้วยผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองแล้ว สถานการณ์หรือองค์การนั้นจะมีลักษณะเป็นการเมืองทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม ความหมายที่เข้าใจกันทั่วไปมักจะจำกัดอยู่ในวงแคบ ๆ คือเพ่งเล็งถึงกิจกรรมที่เกี่ยวกับรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ คำว่า การเมืองยังอาจใช้ในความหมายที่แสดงถึงความไม่ดีไม่งามก็ได้ คือหมายถึงการปฏิบัติอย่างมีเล่ห์เหลี่ยม ไม่ตรงไปตรงมา หรืออำพรางความจริงเพื่อประโยชน์ในการจูงใจคน หรือเอาชนะฝ่ายตรงกันข้าม^๘

^๔สุชุม นวลสกุลยศ และ วิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์, การเมืองการปกครองไทย, หน้า ๑.

^๕จิโรโชค (บรรพต) วีระสัย และคณะ, รัฐศาสตร์ทั่วไป, หน้า ๔.

^๖เตโช สนวนานนท์, พจนานุกรมศัพท์ทางการเมือง, หน้า ๒๗-๒๘.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘.

^๘อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, หน้า ๕๖๑.

นางเยาว์ พิระตานนท์ ได้ให้ความหมายของคำว่า การเมืองไว้โดยสรุปว่า การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันกับอำนาจและการปกครอง ไม่ว่าสภาวะการณ์ใดหรือสถาบันใด หากมีการต่อสู้แข่งขันกัน เพื่อแสวงหาอำนาจที่เหนือกว่ากันแล้ว ก็เป็นการเมืองทั้งสิ้น นอกจากนี้ การเมืองยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการปกครอง การดูแลจัดการให้มนุษย์อยู่กันอย่างเป็นธรรมและเป็นระเบียบ การเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ และเป็นสิ่งที่ดีงาม เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการปกครอง ซึ่งสามารถศึกษาและเรียนรู้ได้เช่นเดียวกับศิลปะและศาสตร์สาขาอื่นที่มีอยู่ในโลก^{๓๓}

จันทิมา เกษแก้ว ได้สรุปนิยามของคำว่า การเมือง ไว้ว่า หมายถึงแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจและการปกครอง รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ดังนั้น การเมืองจึงเป็นเรื่องสำคัญและควรศึกษาเป็นอย่างยิ่ง^{๓๔}

๑.๓ ความหมายตามนัยทางพระพุทธศาสนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงความหมายของการปกครองตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือ สภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา หรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษา จึงถือเป็นคนได้ว่า การปกครองที่มีขึ้นเป็นเรื่องของการศึกษาและเพื่อการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจ เมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกลงในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหา เริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยิ่งต้องเพิ่มการใช้อำนาจใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๓๕}

ดร.สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้ให้ความหมายของการเมืองตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การเมือง คือ ความคิด กิจกรรม และการกระทำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจเพื่อบริหารรัฐกิจและการจัดระเบียบสังคมของรัฐ รวมตลอดถึงการให้ได้ว่าซึ่งอำนาจ การใช้อำนาจหรือการให้ได้ว่าซึ่งอิทธิพล การใช้อิทธิพลเพื่อให้เกิดการจัดสรรคุณค่าในสังคม ไม่ว่าจะเป็นอำนาจที่ถูกต้องตามกฎหมายและกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม เศรษฐทรัพย์ และคุณค่าที่เป็นนามธรรม นอกจากนี้ ศาสนา ยังเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ยำคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของ

^{๓๓}นางเยาว์ พิระตานนท์, *การเมืองการปกครอง*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

^{๓๔}จันทิมา เกษแก้ว, *การเมืองการปกครอง*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๓๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *นิติศาสตร์แนวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๕๕-๕๖.

ผู้ปกครอง พระพุทธศาสนา เป็นเสมือนรากเหง้าแห่งความเป็นชาติ และเอกลักษณ์ดั้งเดิมของชาติไทย ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และการเมือง^{๑๖}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เมื่อพูดถึง “การเมือง” นักรัฐศาสตร์แต่ละสมัยมองการเมืองหรือมีทัศนคติต่อการเมืองในแง่มุมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ขณะที่บางท่านมองหรือมีทัศนคติต่อ “การเมือง” ว่าเป็นเรื่องของสถาบันทางการเมือง เช่น คณะรัฐมนตรี สถาปนาราชฎา พรหมการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ บางท่านมองหรือมีทัศนคติต่อการเมืองว่าเป็นเรื่องของรัฐ ซึ่งการมองหรือการมีทัศนคติต่อ “การเมือง” ในลักษณะดังกล่าว ได้รับการยอมรับระยะหนึ่ง ต่อมา มีนักรัฐศาสตร์หลายท่านไม่เห็นด้วย โดยคิดว่าเป็นการเมือง หรือการมีทัศนคติต่อ “การเมือง” ในลักษณะดังกล่าว ได้รับการยอมรับระยะหนึ่ง ต่อมา มีนักรัฐศาสตร์หลายท่านไม่เห็นด้วย โดยคิดว่าเป็นการเมือง หรือการมีทัศนคติต่อ “การเมือง” ในลักษณะที่อยู่กับที่ กลุ่มของนักรัฐศาสตร์ที่ไม่เห็นด้วยนี้มองหรือมีทัศนคติต่อการเมืองว่า จริงแล้วน่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่หรือกิจกรรมของสถาบันเหล่านั้น กิจกรรมหรือหน้าที่ของสถาบันทางการเมืองเหล่านั้น ได้แก่ การแข่งขันหรือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาเพื่ออำนาจ การใช้อำนาจ การบังคับให้มีการปฏิบัติตาม เป็นต้น ซึ่งได้รับการนิยามมาก ระยะหลังต่อมาเริ่มมีการสงสัยว่า การมองหรือมีทัศนคติต่อ “การเมือง” ดังกล่าว จะเป็นการเมืองหรือการมีทัศนคติต่อการเมืองที่คับแคบที่จะนำมาใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ทางการเมืองได้ทั้งหมด จึงได้เกิดมีทัศนคติใหม่ต่อ “การเมือง” ว่า แม้จะยังคงเป็นเรื่องเกี่ยวกับหน้าที่หรือกิจกรรมของสถาบันเหล่านั้นอยู่ แต่กิจกรรมหรือหน้าที่ของสถาบันเหล่านั้น เป็นกิจกรรมหรือหน้าที่ที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ หรือกำหนดนโยบายสาธารณะมากกว่า ซึ่งการมองหรือการมีทัศนคติต่อการเมืองในลักษณะดังกล่าวนี้ ได้มีการยอมรับอย่างกว้างขวางมากโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตามมีนักรัฐศาสตร์หลายท่านเห็นว่าทัศนคติดังกล่าวยังไม่ครอบคลุมกว้างขวางเพียงพอ นักรัฐศาสตร์กลุ่มนี้เห็นว่าน่าจะมีการมองการเมืองในแง่ของระบบการเมือง ที่หมายถึงปฏิสัมพันธ์หรือพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรหรือแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคมมากกว่า เพราะสามารถใช้กับสังคมทุกสมัยและความหมายของ “การเมือง” หลังสุดเป็นความหมายที่ใช้กันในปัจจุบัน^{๑๗}

๑.๔ รูปแบบการปกครอง

เพลโต (Plato) นักปราชญ์ชาวกรีก ได้กล่าวถึงรูปแบบการปกครองไว้ในหนังสือชื่อ รัฐบุรุษ (Statement) ซึ่งได้แบ่งการปกครองออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ โดยใช้กฎหมายมาเป็นเงื่อนไขสำคัญในการพิจารณา เพราะมองเห็นว่ากฎหมายสามารถสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงให้แก่รัฐได้ ตลอดจนสามารถป้องกันความเลวร้ายของผู้ปกครองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อผู้ปกครองเป็นผู้ที่ขาดความยุติธรรม ซึ่งกฎหมายจะช่วยเหนี่ยวรั้งผู้ปกครองไม่ให้ใช้อำนาจไปในทางที่เสื่อมทรามลง

^{๑๖} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

^{๑๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, “คำนำ” ในสถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย, ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า คำนำ.

ดังนั้น เพลโตจึงได้แบ่งการปกครองของรัฐ ออกเป็น ๒ ประเภทได้แก่^{๑๘}

๑. การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง

๒. การปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง

การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ประกอบด้วย

๑. ราชาธิปไตย (Monarchy) คือ การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลัก และปกครองตามกฎหมายโดยคน ๆ เดียว ซึ่งถือว่าเป็นการปกครองของรัฐที่มีการปกครองดีที่สุดในระดับรองลงมา

๒. อภิชนาธิปไตย (Aristocracy) คือ การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลักโดยคนส่วนน้อยของรัฐ จัดว่าเป็นการปกครองของรัฐที่มีการปกครองดีที่สุดในระดับรองลงมา

๓. ประชาธิปไตยภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ (Democracy) คือ การปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นหลัก โดยคนส่วนมากของรัฐหรือประเทศ จัดว่าเป็นการปกครองของรัฐที่มีการปกครองเลวที่สุดในบรรดาสถาปัตยกรรมที่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครอง แต่ก็ยังถือว่าดีกว่ารัฐที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครองในทุกประเภท^{๑๙}

การปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักในการปกครองประกอบด้วย

๑. ทระราชย์ (Tyranny) คือ การปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักและปกครองโดยไม่คำนึงถึงกฎหมายโดยคน ๆ เดียว ซึ่งถือว่าเป็นการปกครองที่เลวที่สุด

๒. ทระชนาธิปไตย (Oligarchy) คือ การปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลักโดยคนส่วนน้อยของรัฐหรือประเทศ จัดว่าเป็นการปกครองที่เลวถัดไปจากการปกครองที่เลวที่สุด

๓. ประชาธิปไตยที่ไม่อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ คือ การปกครองโดยพลการและแบบรุนแรงโดยคนจำนวนมากของรัฐหรือประเทศ เป็นการปกครองที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลัก จึงเป็นการปกครองที่ถือว่าเลวอยู่ แต่ก็ยังเป็นอันตรายน้อยกว่าการปกครองตามแบบทระราชย์และทระชนาธิปไตย^{๒๐}

จากการที่ได้พิจารณารูปแบบการปกครองของรัฐตามแนวของเพลโตที่พิจารณาจากจำนวนผู้ปกครอง และการใช้กฎหมายเป็นหลักนั้น สามารถสรุปรูปแบบการปกครองได้ดังนี้^{๒๑}

ตารางที่ ๑ แสดงระบอบการปกครองที่เกิดจากรัฐที่ใช้และไม่ใช้กฎหมายเป็นหลัก

หลักกฎหมายจำนวนผู้ปกครอง	รัฐที่ใช้กฎหมายเป็นหลัก	รัฐที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลัก
คนเดียว	ราชาธิปไตย	ทระราชย์
คนละบุคคล	อภิชนาธิปไตย	ทระชนาธิปไตย หรือคณาธิปไตย
คนส่วนใหญ่	ประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ	ประชาธิปไตยนอกเหนือรัฐธรรมนูญ

^{๑๘} ชรินทร์ สันประเสริฐ, “ระบบการเมืองการปกครอง” ใน **มนุษย์กับสังคม**, เอกสารการสอนชุดวิชา, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๖.

^{๑๙} โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, **รัฐศาสตร์กับการเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตะเกียง, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗.

^{๒๐} โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า ๔๗.

^{๒๑} ชรินทร์ สันประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๖-๑๖๗.

อริสโตเติล (Aristotle) ผู้ได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้ให้กำเนิดวิชารัฐศาสตร์และวิชาการเมืองเปรียบเทียบ ได้แบ่งรูปแบบการปกครองออกเป็น ๖ ประเภทใหญ่ ๆ โดยใช้หลักเกณฑ์ ๒ ประการ ได้แก่

๑. หลักเกณฑ์เกี่ยวกับจำนวนผู้มีอำนาจในการปกครอง ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย
 ๒. หลักเกณฑ์เชิงปทัสสถาน หรือเชิงประเมินคุณค่า ที่พิจารณาจากจุดมุ่งหมายในการปกครองว่าเป็นการปกครองเพื่อใครเป็นสำคัญ และสามารถพิจารณาได้ว่าดีหรือไม่ดีอีกด้วย
- รูปแบบทั้ง ๖ ประเภทที่อริสโตเติลกล่าวถึงนั้น สามารถสรุปเป็นตารางให้เห็นได้โดยง่ายดังนี้^{๒๒}

ตารางที่ ๒ แสดงรูปแบบการปกครองที่เกิดจากวัตถุประสงค์ในการปกครองที่ต่างกัน

หลักกฎหมาย จำนวนผู้ปกครอง	รัฐที่ใช้กฎหมายเป็นหลัก	รัฐที่ไม่ใช้กฎหมายเป็นหลัก
คนเดียว	ราชาธิปไตย (Monarchy)	ทุณาธิปไตย (Tyranny)
คนละบุคคล	อภิชนาธิปไตย (Aristocracy)	คณาธิปไตย (Oligarchy)
คนส่วนใหญ่หรือจำนวนมาก	ประชาธิปไตยสายกลาง หรือมัชฌิมวิถีธิปไตย	ประชาธิปไตยแบบมวลชน หรือมวลชนาธิปไตย (Democracy)

ดังนั้นเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรูปแบบการปกครองของเพลโตและอริสโตเติลแล้วจะพบว่า ทั้งสองนักปราชญ์ทางการเมืองต่างมองเห็นว่า จำนวนผู้ปกครองก็เป็นตัวชี้วัดได้ว่าเป็นการปกครองที่ดีหรือเลว แต่ส่วนที่แตกต่างกันคือ เพลโตเน้นการปกครองที่ใช้กฎหมายเป็นตรรกะที่น่าดีหรือเลวอย่างไร ส่วนอริสโตเติลนั้นเน้นถึงจุดมุ่งหมายของการปกครองว่าเป็นไปเพื่อใคร บุคคลใดหรือกลุ่มชนใดเป็นสำคัญ จึงจะสามารถบอกได้ว่าเป็นการปกครองที่ดีหรือไม่ดี ซึ่งเมื่อสรุปกล่าวโดยรวมแล้วรูปแบบการปกครองทั้ง ๖ รูปแบบ ทั้งส่วนแนวคิดของเพลโตและอริสโตเติลมีลักษณะคล้ายคลึงกันมาก และมีปรากฏให้เห็นในสังคมการเมืองตั้งแต่อดีตมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การปกครองของประเทศทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งที่เคยมีมาในอดีตและใช้เป็นรูปแบบการปกครองในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้เพียง ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. การปกครองแบบเผด็จการ (Dictatorship)
๒. การปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy)

การปกครองแบบเผด็จการ

รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการ มีจุดเน้นอยู่ที่การยกย่องและให้ความสำคัญแก่อำนาจรัฐ และผู้ปกครองมากกว่าการคำนึงถึงประชาชน โดยถือว่าประชาชนเป็นส่วนประกอบของรัฐ

^{๒๒} จริโซค (บรรพต) วีระชัย และคณะ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๘๑-๑๘๒.

เท่านั้น และที่สำคัญอีกนั่นแหละ เจตจำนงของรัฐเป็นสิ่งสูงสุดและถูกต้องเสมอ เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการมี ๒ รูปแบบ^{๒๓} ดังนี้

๑. แบบเผด็จการธรรมดาหรือแบบอำนาจนิยมโดยทั่วไป (Authoritarianism)
๒. แบบเผด็จการเบ็ดเสร็จหรือแบบอำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ (Totalitarianism)

การปกครองของเผด็จการธรรมดาหรือแบบอำนาจนิยมโดยทั่วไป

การปกครองแบบเผด็จการเช่นนี้ โดยทั่วไปแล้วมักจะมุ่งควบคุมประชาชนในทางการเมืองเท่านั้น โดยถือว่าเรื่องของการเมืองเป็นเรื่องเฉพาะของผู้ปกครอง ประชาชนไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับ แต่ถ้าวางเรื่องทางเศรษฐกิจและสังคมโดยทั่วไปแล้ว ผู้ปกครองมักจะเปิดโอกาสให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มที่ トラบเท่าที่ไม่เป็นการไปกระทบกระเทือนผู้มีอำนาจ^{๒๔}

เผด็จการรูปแบบนี้ ส่วนใหญ่ทหารจะเป็นผู้เข้าไปยึดอำนาจในการปกครองประเทศ ตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศเอง ส่วนมากข้ออ้างในการยึดอำนาจก็คือ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของชาติการเข้าไปปราบปรามการฉ้อราษฎร์บังหลวง และการเข้าไปปรับปรุงความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นข้ออ้างที่ผู้มีอำนาจจะใช้เหมือน ๆ กันในทุกประเทศ ทั้งประเทศที่ด้อยพัฒนาและประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย^{๒๕} โดยเฉพาะในอดีตมักจะมีการปกครองแบบเผด็จการเช่นว่านี้

การปกครองของเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จหรืออำนาจนิยมเบ็ดเสร็จ

การปกครองของเผด็จการแบบนี้ เป็นการใช้อำนาจตามอำเภอใจของผู้นำและกลุ่มพรรคพวก มีลักษณะเพิ่มเติมจากการปกครองของเผด็จการธรรมดาหรือแบบอำนาจนิยมโดยทั่วไป คือ ไม่ได้มุ่งอำนาจทางการเมืองอย่างเดียว แต่มุ่งควบคุมสังคมทั้งระบบทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ เศรษฐกิจ การศึกษา ศาสนา สังคมและวัฒนธรรม กล่าวคือควบคุมทุกเรื่องในประเทศ รูปแบบการปกครองประเภทนี้ มีการเอนเอียงในเชิงนโยบายแบบสุดกู่คือแบบซ้ายสุดหรือแบบขวาสุด

นอกจากนี้ การปกครองของเผด็จการแบบเบ็ดเสร็จหรืออำนาจนิยมเบ็ดเสร็จนั้น อาจกล่าวได้ว่า เผด็จการขจัด จะเน้นเรื่องชาตินิยมเป็นหลัก ส่วนเผด็จการซ้ายจัดจะเน้นถึงการต่อสู้ระหว่างชนชั้น โดยเน้นชัยชนะของชนชั้นกรรมาการหรือชนชั้นกรรมาชีพเป็นหลัก แต่วิธีการก็คล้ายคลึงกัน มีลักษณะโดยรวมคือ รัฐอยู่เหนือเอกชน อุดมการณ์ของรัฐเผด็จการจำเป็นต้องมี เพื่อช่วยในการควบคุมทุกด้านของสังคม ควบคุมระบบการศึกษาที่ต้องศึกษาเฉพาะลัทธินั้น ๆ การควบคุมทางเศรษฐกิจและสังคมโดยรัฐ อำนาจจะอยู่ในมือของคนกลุ่มเดียว มีการผูกขาดของรัฐในด้านสื่อมวลชน มักมีตำรวจลับคอยสอดส่องดูแลประชาชน

อาจกล่าวได้เช่นกันว่า ในอดีตประเทศที่ปกครองด้วยระบบเผด็จการเบ็ดเสร็จขจัด เช่น ที่ประเทศอิตาลีภายใต้การนำของพรรคฟาสซิสต์ โดยมีมุสโสลินีเป็นผู้นำ และเยอรมันภายใต้การนำของพรรคนาซี โดยมีฮิตเลอร์เป็นผู้นำ ที่นำโลกไปสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ส่วนเผด็จการเบ็ดเสร็จซ้ายจัด สามารถพิจารณาเห็นได้จากประเทศที่มีการปกครองด้วยระบบพรรคคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย

^{๒๓} ชรินทร์ สันประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๒.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๓.

^{๒๕} ไกวิท วงศ์สุวณณ์, อ้างแล้ว, หน้า ๕๐.

เมื่อพิจารณาถึงการปกครองแบบเผด็จการแล้ว อาจมีการโต้แย้งถึงประเด็นที่ว่า เมื่อว่าโดยรวมแล้ว การปกครองแบบนี้มักจะไม่มีข้อดีให้กล่าวถึงเลย แต่เพราะเหตุใดจึงยังคงมีการใช้รูปแบบนี้ปกครองอยู่ทั่วโลก ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า ระบบเผด็จการทั้งหลายนั้นสามารถพิจารณาถึงข้อดีและข้อเสียได้โดยสังเขปคือ

ส่วนที่เป็นข้อดีของการปกครองแบบนี้คือ ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปกครองมีเอกภาพภายในสังคมและเป็นการรักษาศักดิ์ศรีและความเข้มแข็งของประเทศ ส่วนที่เป็นข้อเสียสามารถพิจารณาได้จากเรื่องเหล่านี้คือ ประชาชนถูกลดศักดิ์ศรีและคุณค่าลง ผู้ปกครองหลงอำนาจและใช้อำนาจโดยพลการได้ ผู้ปกครองมีโอกาสทุจริตฉ้อราษฎร์บังหลวงและแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเองและพวกพ้องได้ง่าย เกิดระบบอภิสิทธิ์ชนชั้นมากมาย และที่สำคัญนั้นก็ก่อให้เกิดการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองอย่างไม่มีวันสิ้นสุด

๑.๕ การปกครองแบบประชาธิปไตย

นิยามของประชาธิปไตย แปลมาจากคำในภาษาอังกฤษว่า Democracy ซึ่งคำนี้มาจากคำว่า Demokration ในภาษากรีก แปลว่า การปกครองของประชาชน ดังที่อดีตประธานาธิบดีลินคอล์น ของสหรัฐอเมริกาเคยกล่าวไว้เป็นเสมือนคำคมว่า “รัฐบาลประชาธิปไตยคือ รัฐบาลของประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน” ซึ่งหมายถึงระบบการปกครองตามอุดมคติระบบหนึ่ง ที่รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยจะให้ออกาสอันเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต การแสวงหาความสุข เป็นต้น^{๒๖}

นอกจากนี้ คำว่า “ประชาธิปไตย” ยังใช้ใน ๓ ความหมายใหญ่ ๆ ซึ่งถ้ากำหนดเป็นวงกรอบ หรือฐานะใหญ่ ๆ ได้ ๓ ฐานะด้วยกัน คือ ๑) ความคิดเชิงปรัชญา ๒) รูปแบบการปกครอง และ ๓) วิถีชีวิต โดยมีคำอธิบายเพิ่มเติมโดยสังเขปดังนี้^{๒๗}

๑. ในฐานะเป็นความคิดเชิงปรัชญา (Philosophy) ทฤษฎีหรืออุดมการณ์ทางการเมืองประชาธิปไตยในความหมายนี้ มุ่งเน้นไปในเรื่องของความคิด เป็นสภาพทางมโนกรรม ทั้งของผู้นำและคนทั่วไป คือ ทั้งของผู้บริหารประเทศ และพลเมืองทั่วไป

๒. ในฐานะเป็นรูปแบบการปกครอง (Forms of Government) เป็นการพิจารณาประชาธิปไตยในเชิงโครงสร้างของรัฐบาลแบบประชาธิปไตย เช่น เป็นระบบรัฐสภา เป็นระบบประธานาธิบดี

๓. ในฐานะเป็นวิถีชีวิต (Way of life) หมายถึง

๓.๑ วิถีทางแห่งการยอมรับเสียงข้างมาก

๓.๒ ความมีใจกว้าง

๓.๓ การมีขันติธรรม

๓.๔ การไม่ใช้ความรุนแรง

^{๒๖} อุทัย หิรัญโต, อ้างแล้ว, หน้า ๒-๓.

^{๒๗} สุรพล สุขะพรหม, “แนวคิดทางการเมือง : ประชาธิปไตยตามแนวคิดพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)” ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘๗.

๓.๕ การเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง (การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง) อันเป็นเรื่องการประพฤติในสังคม

๓.๖ มีวินัยมีความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมืองของตน

๓.๗ แสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผลโดยมีเจตนาสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งที่ดีอยู่เสมอ

๓.๘ ไม่มีบุคลิกภาพที่เป็นเผด็จการทั้งความคิดและการกระทำ^{๒๘}

จากที่ได้นิยามความหมายของคำว่า ประชาธิปไตย มาโดยสังเขปนั้น ก็พอจะประมวลลักษณะที่สำคัญของการปกครองแบบประชาธิปไตยได้เป็น ๔ ประการ^{๒๙} ดังต่อไปนี้

๑. ประชาชน เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย คือ ประชาชนมีอำนาจสูงสุดในรัฐ อาจใช้อำนาจทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้

๒. ประชาชนทุกคนในรัฐ มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันตามกฎหมาย ตลอดจนมีสิทธิเสรีภาพในขอบเขตของกฎหมายอย่างเท่าเทียมกัน

๓. การดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐนั้น ถือเอามติของเสียงข้างมากเป็นเครื่องตัดสิน ในขณะเดียวกันเสียงข้างน้อยหรือคนส่วนน้อยของรัฐ จะได้รับความคุ้มครองทางกฎหมายที่ป้องกันมิให้ประชาชนส่วนใหญ่กดขี่ข่มเหงอย่างผิดกฎหมายและผิดทำนองคลองธรรม

๔. กระบวนการของประชาธิปไตย คือ วิธีการปกครอง ซึ่งได้รับความยินยอมพร้อมใจของประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงออกในรูปของการเลือกตั้ง การอภิปราย การออกเสียงประชามติ การเสนอร่างกฎหมายของประชาชน เป็นต้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ปราศรัยทางพระพุทธศาสนาได้นิยามคำว่า ประชาธิปไตยไว้อย่างน่าฟังยิ่งว่า เมื่อพูดถึงประชาธิปไตย ถ้ากล่าวถึงความหมาย มีวิธีพูดง่าย ๆ อย่างหนึ่งคือ ยกเอาวาทะของประธานาธิบดีลินคอล์นมาอ้าง เพราะคนชอบ และรู้จักกันมาก คือ วาทะที่ว่า “ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” วาทะนี้คนจำได้แม่น เวลาพูดกันคนมักมองความหมายในแง่ของความรู้สึกตื่นเต้นว่า ตนเองจะได้เช่น จะได้สิทธิ ได้อำนาจ หรือได้ความเป็นใหญ่ในการที่จะเป็นผู้ปกครอง แต่อีกแง่หนึ่งที่ไม่ค่อยได้มองคือ “ความรับผิดชอบ”

จากวาทะลินคอล์น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) มีความเห็นเพิ่มเติมว่าที่ ประชาธิปไตยเป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้น เป็นการเตือนให้รู้สึกด้วยว่า คุณภาพของประชาธิปไตยอยู่ที่คุณภาพของประชาชน เพราะว่า โดยปกติคุณภาพของการปกครองย่อมขึ้นต่อคุณภาพของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ด้วยว่าในสมัยก่อนการปกครองอยู่ในกำมือของผู้ปกครองโดยตรง คุณภาพประชาธิปไตยก็วัดได้จากผู้ปกครองนั่นเอง แต่สมัยนี้ ในเมื่อประชาชนมาเป็นผู้ปกครอง บ้านเมืองจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะมีคุณภาพแค่ไหน จึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของประชาชนเป็นสำคัญ^{๓๐}

จึงกล่าวสรุปได้ว่า จากตัวอย่างที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้นิยามประชาธิปไตย โดยให้ความสำคัญในแง่คุณภาพของประชาธิปไตยเป็นหลัก โดยเน้นว่า ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี

^{๒๘} จินทิมา เกษแก้ว, อ้างแล้ว, หน้า ๗๘.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนไปสู่ประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะว่า คุณภาพของประชาธิปไตยขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน แล้วคุณภาพของประชาชนขึ้นต่ออะไร ก็ขึ้นต่อการศึกษาตนเอง

หลักการสำคัญของการปกครองระบบประชาธิปไตย

การปกครองแบบประชาธิปไตย ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญ ๔ ประการ^{๓๑} คือ

๑. หลักการที่ว่าด้วยอำนาจสูงสุดเป็นของประชาชน
๒. หลักการที่ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพ
๓. หลักการที่ว่าด้วยความสูงสุดของกฎหมาย และ
๔. หลักการที่ว่าด้วยเสียงข้างมาก

อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยสามารถแบ่งออกเป็น ๒ รูปแบบใหญ่^{๓๒} คือ

๑. ประชาธิปไตยโดยตรงหรือแบบมีส่วนร่วม เป็นการนำหลักการประชาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง โดยให้สมาชิกของชุมชนหรือราษฎรของประเทศมีส่วนร่วมโดยตรงในการใช้อำนาจอธิปไตย ในทางปฏิบัติแล้ว การจะใช้วิธีนี้ได้ก็ต่อเมื่อสังคมการเมืองหรือประเทศนั้นมีขนาดเล็ก ประชากรมีจำนวนน้อยที่สามารถจะมาปรึกษาหารือกันได้โดยตรง

๒. ประชาธิปไตยโดยทางอ้อมหรือแบบมีผู้แทน เป็นการนำหลักการประชาธิปไตยมาประยุกต์ใช้ในการปกครอง โดยให้สมาชิกของชุมชน หรือพลเมืองของประเทศตามที่มีคุณสมบัติที่สังคมกำหนด เลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่ในการใช้อำนาจอธิปไตยแทนตน โดยกำหนดหลักเกณฑ์การเปลี่ยนผู้แทนของตนไว้ด้วยว่า จะเปลี่ยนแปลงได้อย่างไรและเมื่อไร เป็นต้น ในปัจจุบันประเทศต่าง ๆ โดยทั่วไปที่ใช้รูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้ใช้ประชาธิปไตยทางอ้อม หรือแบบมีผู้แทนประเภทที่สองดังกล่าวนี้

ประชาธิปไตยทางอ้อม หรือแบบที่มีผู้แทนที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบัน สามารถแบ่งย่อยรูปแบบการปกครองได้ ๓ รูปแบบด้วยกัน คือ^{๓๓}

๑. ประชาธิปไตยแบบรัฐสภา (Parliamentary Democracy) ซึ่งถือว่า รัฐสภาที่ประกอบด้วยผู้แทนราษฎรที่ประชาชนเลือกมาโดยตรง มีอำนาจมาก โดยรัฐสภาจะทำหน้าที่ออกกฎหมายและควบคุมการทำงานของฝ่ายบริหาร รัฐสภามีอำนาจที่จะทำให้ฝ่ายบริหารพ้นจากตำแหน่งได้โดยถือว่าประเทศอังกฤษเป็นต้นแบบ

๒. ประชาธิปไตยแบบประธานาธิบดี (Presidential Democracy) ประชาธิปไตยแบบนี้ถือหลักการแยกอำนาจระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร เพราะต่างก็มาจากการเลือกตั้งของประชาชนเหมือนกัน ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่จนครบวาระของตน และถือว่าประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นต้นแบบ

๓. ประชาธิปไตยแบบกึ่งรัฐสภาหรือกึ่งประธานาธิบดี (Semi Parliamentary or Semi Presidential Democracy) ประชาธิปไตยแบบนี้ ประชาชนเลือกประธานาธิบดี ซึ่งอยู่ใน

^{๓๑} ชรินทร์ สันประเสริฐ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๐.

^{๓๒} จรูญ สุภาพ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๓.

^{๓๓} นงเยาว์ พิระตานนท์, อ้างแล้ว, หน้า ๖๐-๖๒.

ฐานะประมุขของประเทศ และเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารอีกด้วย โดยประธานาธิบดีจะแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอื่น ๆ เพื่อทำหน้าที่บริหารประเทศ ในขณะเดียวกัน ประชาชนก็เลือกผู้แทนราษฎรเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ทำหน้าที่ออกกฎหมายและตรวจสอบการทำงานของฝ่ายบริหาร สถานการณ์เปิดอภิปรายลงมติไม่ไว้วางใจฝ่ายบริหารได้ แต่ลงมติไม่ไว้วางใจประธานาธิบดีไม่ได้และประธานาธิบดีมีอำนาจสั่งยุบสภา เพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่และปลดนายกรัฐมนตรีได้ ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไม่สามารถไปเป็นรัฐมนตรีในขณะเดียวกันได้ และถือว่าประเทศฝรั่งเศสเป็นต้นแบบ

๑.๖ ประชาธิปไตยกับประเทศไทย

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับประชาธิปไตยของคนไทยมิใช่เพิ่งเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๗ เพราะการเคลื่อนไหวมีมาตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว โดยสาเหตุที่ทำให้คนไทยรุ่นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕-๗ เคลื่อนไหวให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ก็เพราะคนรุ่น ๆ ใหม่บางกลุ่มในยุคนั้นเป็นผู้ได้รับการศึกษาจากประเทศที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งต้องการเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง อีกทั้งมีสาเหตุมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง^{๓๔}

อีกประการหนึ่ง กำเนิดของประชาธิปไตยมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างส่วนบนของรัฐเป็นด้านหลัก กล่าวคือ เกิดจากความขัดแย้งระหว่างพลังทางการเมือง การปกครอง กับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชนชั้นนำที่กุมอำนาจการเมืองกับชนชั้นข้าราชการที่เป็นกลไก เครื่องมือของอำนาจนั้น ในแง่การเปลี่ยนแปลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความขัดแย้งภายในชนชั้นปกครอง คือ ระหว่างอำนาจรัฐ (State power) ที่มีพระมหากษัตริย์ทางเป็นศูนย์กลางของอำนาจนี้กับ กลไกของรัฐ (State apparatus) ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการทหาร-พลเรือน^{๓๕}

ความขัดแย้งดังกล่าวเกิดจากจิตสำนึกที่เปลี่ยนแปลงไปของชนชั้นข้าราชการ ที่เริ่มมีจิตสำนึกในการรับใช้รัฐ มากกว่ารับใช้สถาบันพระมหากษัตริย์ จากผลประโยชน์ของชนชั้นข้าราชการซึ่งผูกพันอยู่กับความเจริญก้าวหน้าของรัฐ และการขยายตัวของระบบราชการ (ทั้งทหาร-พลเรือน) จากความต้องการที่จะล้มระบอบการเมืองเก่าเพื่อพิทักษ์รัฐให้คงอยู่ต่อไปได้ เพื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ระบอบการเมืองที่ถูกสถาปนาขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงมีโครงสร้างทางการเมืองที่มีได้สะท้อนลักษณะชนชั้นอื่นใด นอกจากสะท้อนผลประโยชน์ของระบบราชการทหารและพลเรือนเป็นด้านหลักมากกว่าสะท้อนผลประโยชน์ของการสะสมทุน ทั้งนี้เนื่องจากคณะราษฎรมุ่งจำกัดอำนาจและอิทธิพลของระบอบเก่า ในขณะที่จำกัดอำนาจและอิทธิพลของพลังเศรษฐกิจ ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว ส่วนหนึ่งเป็นของหรือผูกพันอยู่กับชนชั้นนำในระบอบเก่า และมีเชื้อสายจีน (จึงไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นทุนชาติ) รัฐจึงพยายามสร้าง

^{๓๔} จุมพล หนิมพานิช, “ระบบการเมืองการปกครอง ๒”, ใน *มนุษยกับสังคม*, เอกสารการสอนชุดวิชา, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๔๒-๒๔๖.

^{๓๕} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *รัฐ*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๔.

ทุนชาติขึ้นเสียเอง โดยการตั้งวิสาหกิจต่าง ๆ ใช้วิธีเดียวกับชนชั้นนำในระบอบเก่า คือร่วมมือกับพ่อค้าเชื้อสายจีนนั่นเอง

๑.๗ สรุปท้ายบท

การเมืองและการปกครองจึงเป็นการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารบ้านเมืองของรัฐ โดยใช้ อำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือ เพื่อให้มนุษย์มีทั้งความสุขทั้งในความหมายของวัตถุธรรมและนามธรรม คือ สุขทั้งร่างกายและจิตใจ

การเมืองคือ เรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง

การปกครอง คือการใช้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมายในการบริหารและจัดการประเทศ การปกครองเป็นคำที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองในลักษณะที่มีผู้ปกครอง

การเมือง กับ การปกครองมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน เพราะการปกครอง หรือการบริหารวางระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุขนั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจ คือ การเมือง จึงจะดำเนินการได้สำเร็จ เพราะฉะนั้น การเมืองการปกครองจึงหมายถึงการศึกษาเกี่ยวกับองค์กรที่ใช้อำนาจและระเบียบและกฎเกณฑ์การบริหาร

การปกครองของประเทศทั้งหลายในโลกนี้ ทั้งที่เคยมีมาในอดีตและใช้เป็นรูปแบบการปกครองในปัจจุบัน สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้เพียง ๒ ประเภทเท่านั้น คือ

๑. การปกครองแบบเผด็จการ (Dictatorship) รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการมีจุดเน้นอยู่ที่การยกย่องและให้ความสำคัญแก่อำนาจรัฐ และผู้ปกครองมากกว่าการคำนึงถึงประชาชน โดยถือว่าประชาชนเป็นส่วนประกอบของรัฐเท่านั้น และที่สำคัญถือกันว่าเจตจำนงของรัฐเป็นสิ่งสูงสุดและถูกต้องเสมอ

๒. การปกครองแบบประชาธิปไตย (Democracy) รัฐบาลประชาธิปไตย คือ รัฐบาลของประชาชน เพื่อประชาชน และโดยประชาชน ซึ่งหมายถึงระบบการปกครองตามอุดมคติระบบหนึ่ง ที่รัฐบาลในระบบประชาธิปไตยจะให้โอกาสอันเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต การแสวงหาความสุข

ประชาธิปไตยในประเทศกำเนิดมาจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในโครงสร้างส่วนบนของรัฐเป็นด้านหลัก กล่าวคือ เกิดจากความขัดแย้งระหว่างพลังทางการเมืองการปกครองกับความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชนชั้นนำที่กุมอำนาจการเมืองกับชนชั้นข้าราชการที่เป็นกลไก-เครื่องมือของอำนาจนั้น ในแง่การเปลี่ยนแปลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเป็นการเปลี่ยนที่เกิดจากความขัดแย้งภายในชนชั้นปกครอง คือ ระหว่าง อำนาจรัฐ (State power) ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของอำนาจนี้กับกลไกของรัฐ (State apparatus) ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการทหาร-พลเรือนนั่นเอง การเมืองและการปกครองจึงเป็นการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการวางระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารบ้านเมืองของรัฐ โดยใช้อำนาจทางการเมืองเป็นเครื่องมือ เพื่อให้มนุษย์มีทั้งความสุขทั้งในความหมายของวัตถุธรรมและนามธรรม คือ สุขทั้งร่างกายและจิตใจ

คำถามท้ายบท

๑. คำว่า การเมืองกับการปกครองมีที่มาและความหมายอย่างไร จงอธิบายตามทัศนะของผู้รู้ทางด้านการเมืองการปกครอง
๒. การปกครองมีความหมายตามนัยทางพระพุทธศาสนาอย่างไร มีผู้กล่าวไว้อย่างไรบ้าง
๓. รูปแบบการปกครองตามแนวคิดของเพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) มีความเหมือนกันและแตกต่างกันอย่างไร จงอธิบายเชิงเปรียบเทียบ
๔. การปกครองเช่นไร เรียกว่าการปกครองแบบเผด็จการ จงยกตัวอย่างให้เห็นชัดเจน
๕. จงอธิบายการปกครองแบบประชาธิปไตย ตามหัวข้อดังต่อไปนี้
 - ๕.๑ นิยามของประชาธิปไตย
 - ๕.๒ ลักษณะที่สำคัญของประชาธิปไตย
๖. การปกครองแบบประชาธิปไตยมีรูปแบบใดบ้าง และแต่ละรูปแบบกำหนดหลักการและวิธีปฏิบัติไว้อย่างไร
๗. ในทัศนะของท่าน หัวใจสำคัญของการปกครองระบอบประชาธิปไตยประกอบด้วยหลักการอะไรบ้างอธิบาย
๘. ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมานานกว่า ๗๐ ปีแล้ว มีข้อดีและข้อด้อยในการปกครองด้วยระบอบนี้อย่างไรบ้าง
๙. การปกครองของไทยที่คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาจากระบอบที่ ๗ สู่ระบอบประชาธิปไตยและมีการปฏิวัติรัฐประหารเรื่อยมา ท่านเห็นว่าการปกครองลักษณะเช่นนี้เป็น การปกครองรูปแบบใด เพราะเหตุใดจึงกล่าวเช่นนั้น
๑๐. แนวคิดประชาธิปไตยของไทยมีที่มาอย่างไร อธิบาย

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- โกวิท วงศ์สุรวัฒน์, รัฐศาสตร์กับการเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ตะเกียง, ๒๕๓๔.
- จรูญ สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๘
- จันทิมา เกษแก้ว, การเมืองการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๐.
- จิรัช (บรรพต) วีระสัย และคณะ, รัฐศาสตร์ทั่วไป. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐.
- จุมพล หนีพานิช, “ระบบการเมืองการปกครอง ๒”, ใน มนุษย์กับสังคม. เอกสารการสอนชุดวิชา, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔.
- ชรินทร์ สันประเสริฐ, “ระบบการเมืองการปกครอง” ใน มนุษย์กับสังคม. เอกสารการสอน ชุดวิชา, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๘.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช, รัฐ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- เดโช สนวนานนท์. พจนานุกรมศัพท์ทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด, ๒๕๔๕.
- นงเยาว์ พิระตานนท์, การเมืองการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). กระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคนไปสู่ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- _____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๙.
- พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. รัฐศาสตร์ พัฒนาการและแนวการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีอนันต์, ๒๕๒๔.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, สถาบันและกระบวนการทางการเมืองไทย. ฉบับปรับปรุง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- สุขุม นวลสกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ์. การเมืองการปกครองไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์รามคำแหง, ๒๕๔๑.
- สมบุรณ์ สุขสำราญ. พระพุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗.
- สุรพล สุยะพรหม. “แนวคิดทางการเมือง : ประชาธิปไตยตามแนวคิดพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)” ในสารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- อุทัย หิรัญโต. สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔.
- K.C.Mishra.Political Science Theory. Delhi : Ajanta PraKashan, 1998.
- S.N.Ray. Modern Comparative Politics. New Delhi : Prentice Hall of India Private Ltd., 1999.

